

Venezuela községi tanácsai és a részvételi demokrácia jövője Latin-Amerikában

Alulról szerveződő kezdeményezések
a diktatúra védelmében

Venezuela chávezista politikai mozgalma azért küzd, hogy életben tartsa az alulról szerveződő kezdeményezések szintjén folytatott, részvételi intézményekben megtestesülő kísérleteit egy katasztrofális gazdasági válság közepén. Ez új, sarkalatos példája annak, hogyan fejlődhetnek és maradhatnak fenn a részvételi intézmények egy baloldali populista kormányzat alatt. Friss adatok alapján kimutatjuk, hogy az uralkodó Venezuelai Egyesült Szocialista Párt (Partido Socialista Unido de Venezuela, PSUV) törekvése, hogy az alulról szerveződő részvételi intézményeket Maduro rendszerének védelmében használja fel, gyengítette a községi részvételt, ám ugyanekkor talán meghosszabbította a chávizmus egyik legfontosabb és kiterjedt intézményei, a községi tanácsok (*consejos comunales*) életét. A jelen tanulmányban főképpen ezt a jelenséget dokumentáljuk. A tanácsok a gazdasági összeomlás ellenére fennmaradtak. Ez ellentmond azoknak a várakozásoknak, amelyek eltűnésüket jósolták, amint a feltételek kedvezőtlenebbre fordulnak, mint amilyenek a tanácsok megalakulásakor, a 2006–2008-as gazdasági növekedés idején voltak. Mindez fontos kérdéseket vet fel az alulról jövő kezdeményezések szintjén folyó mozgósítás hatalompolitikai dimenzióival kapcsolatosan is; a részvételi demokráciának ezt az aspektusát a kutatók gyakran figyelmen kívül hagyják.

Bevezetés

A chávizmusnak, Venezuela baloldali politikai mozgalmának, amit a korábbi elnök, a populista Hugo Chávez indított útjára, sosem volt

még ennyire bizonytalan a jövője. A mozgalom jelenlegi vezetője a támadások kereszttüzében álló Nicolás Maduro elnök, egy tapasztalt, ám fantáziátlan politikus, aki hat éve kapaszkodik a hatalomban. Maduro korábbi kongresszusi tagként, külügyminiszterként és elnökhelyettesként lett ideiglenes elnök, amikor a rákbeteg Chávez 2013 decemberében kinevezte őt utódjának. Ki kell emelnünk, hogy Maduro a Chávez általi személyes kinevezésének köszönheti legitimitációját a chavezista mozgalomban; Chávez örökségét, 2017-es és 2018-as adatok szerint, a venezuelaiak 40–50%-a tartja pozitívnak (Davies-Contrapunto 2017; Leon 2018).

Maduro biztosan nem építhet semmiféle demokratikus vagy gazdasági természetű fölhatalmazásra. A választási eljárás során elkövetett csálásokkal és a végrehajtó hatalom megragadásával blokkolta az ellenzéknek az alkotmánnyal kapcsolatos, demokratikus átmenetet propagáló javaslatait, miközben a rezsim ellenfelei elnyomásban és üldöztetésben részesültek. A katasztrofális gazdasági válság idején felgyorsult az átmenet a kemény autoriter hatalomgyakorlás felé. Maduro elhibázott kormányzása eredményeképpen (amihez hozzájárultak az USA gazdasági szankciói is) Venezuela bruttó nemzeti összterméke 2015 és 2018 között 50%-kal zuhant, és a Világbank 2019-re további 25%-os csökkenést jósolt (Biller 2019).

Miközben Maduro gazdasági szakadékba vezette az országot és diktatúrává igyekezett alakítani a politikai rendszert, Venezuela válsága a régió humanitárius katasztrófájává érett. A hatalmas kivándorlási hullám (2015 óta több mint 3 millió ember hagyta el az országot) súlyos terheket ró Dél- és Közép-Amerika, valamint a Karib-térség országaira: 2017-ben és 2018-ban a venezuelaiak alkották a menedékkéért folyamodók legnagyobb csoportját az Egyesült Államokban (Calzadilla – Lopez 2018). Eközben Venezuelában a lakosság több mint 90%-ának nincs elegendő jövedelme, hogy életének legalapvetőbb kiadásait fedezze, és a közszolgáltatások összeomlása – egyedül 2019 márciusában öt alkalommal volt az egész országra kiterjedő áramkimaradás – felingerelte a lakosságot és romokba döntötte az ellátórendszert (ENCOVI, 2018).

Maduro hatalomban maradása a mélyen destabilizáló fejlemények közepette a chávizmus paradox helyzetét jelzi. Maduro szimbolizálja a chávizmus problematikus jövőjét és egyben ellenállóképességét. Zavarba ejtő tény, hogy képes volt ellenállni a gazdasági válság, a nemzetközi diplomáciai elszigetelődés és a kemény gazdasági szankciók nyomásának. Miért maradt hatalmon Maduro?

A felülről lefelé ható tényezők világosak. Maduro egy ideológiai szempontból lojális és korrump hadsereg felett rendelkezik, és egy olajban gazdag, Kína és Oroszország által támogatott gazdaságot vezet, ami segít fenntartani a kleptokrata rendszert. Szintén segíti a rendszer fennmaradását, hogy Maduro hozzáfér egy sor, drogkereskedelemmel összefüggő, illegális pénzforráshoz, hatalmas állami kommunikációs apparátus áll a rendelkezésére, s megosztotta és elnyomta az ellenzékét. Az alulról felfelé ható tényezők, amik szintén hozzájárultak Maduro rendszerének tartósságához, kevésbé ismertek. A *More Consulting*, egy caracasi közvélemény-kutató szervezet adatai szerint, 2017 januárja és márciusa között a Maduro elnökségét támogatók aránya 20%-ról 40%-ra ugrott, 31,7%-os átlaggal a teljes időszakra.¹ Felmerül a kérdés, hogy vajon miért nem esik szét egy inkompetens diktátor támogatói bázisa?

Tanulmányunkban azzal érvelünk, hogy az állam extrém sebezhetősége és a chavezista politikai mozgalom hanyatlása ellenére a chávizmus intézményeinek egy része kulcsszerepet játszik abban, hogy Maduro képes biztosítani az alapvető támogatást. A történet, amit itt kibontunk, az alulról jövő kezdeményezések szintjén játszódik. Az itt bemutatott, friss felmérések szerint, a községi tanácsok – a chávizmus egykor idejétmúlnak tűnő, alulról szerveződő részvételi intézményei – segítettek Maduronak fenntartani támogatói bázisát.

Egy megkésett vita: részvételi demokrácia és hatalmi politika

Bár a latin-amerikai „rózsaszín hullám” – az 1999 és 2014 közötti, baloldal felé forduló politikai változások – képviselői számos eredményt tudtak felmutatni a szegénység enyhítésétől a bennszülöttek jogainak kiterjesztéséig, az ügygel szimpatizáló kommentátorok valószínűleg egyetlen fejleményt sem üdvözöltek akkora lelkesedéssel, mint a helyi részvételi demokrácia kiterjesztését. Ugyanakkor egyetlen ország részvételi demokráciával kapcsolatos tapasztalata sem generált élesebb vitákat, mint Venezueláé.

Sok kutató arra számított, hogy a községi tanácsok, a mozgalom legfontosabb, expanzív kísérletei a részvételi demokrácia kiterjesztésére, már évekkel azelőtt eltűnnek a forradalmi horizontról, hogy a chávizmus példátlan politikai és gazdasági krízissel nézne szembe. Éppen ellenkezőleg: ahogyan látni fogjuk, fennmaradtak

és működnek. Sőt, fontos, bár kevésbé elismert szerepet játszanak Maduro hatalmának fenntartásában. A községi tanácsok pusztá fennmaradása – az első, 200–400 családot összefogó csoportok 2006-ban alakultak – az eddig példa nélkül álló gazdasági összeomlás közepén önmagában is figyelemre méltó tény. A tanácsok életképessége a kulcs annak megértéséhez, mi segítette a chávizmus alulról jövő támogatásának megőrzését. Bár az elmúlt néhány évben voltak csökkenésre utaló jelek, a részvétel ezekben a csoportokban még mindig viszonylag magas. Ez tette lehetővé, hogy az elmúlt öt évben a tanácsok kulcsszerepet játsszanak Maduro kormányának fenntartásában.

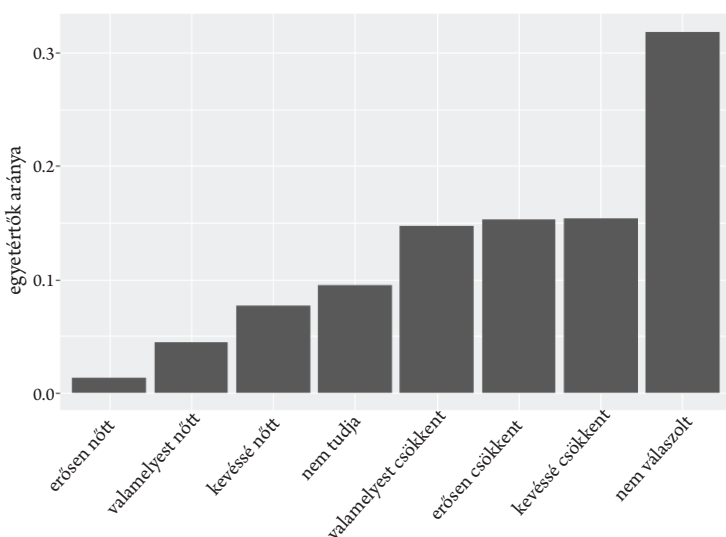
Részvételi intézmények a párt szemszögéből

Miként maradtak az alulról szerveződő részvételi intézmények a chávizmus lakossági terjeszkedésének terei? Mi tette minden nehézség ellenére ennyire életképessé ezeket a tanácsokat – legalábbis egyelőre? Mit jelent a tanácsok túlélése a chávizmus mint baloldali mozgalom fennmaradása és jövője, a részvételi intézményeknek Latin-Amerika egykor domináns baloldali fordulatában betöltött, tágabban értelmezett szerepe, illetve az alulról jövő kezdeményezések és az államhatalom viszonya szempontjából? Íme, néhány kérdés azok közül, amiket új adatsorok és a belőlük levont következtetések elemzésével próbálunk megválaszolni.

Először a tanácsok fennmaradásának zavarba ejtő tapasztalatát vizsgáljuk meg, friss adatokon keresztül. Ezután egy pártpolitikára épülő értelmezési keretet adunk annak megértéséhez, milyen körülmények között szolgálják a részvételi intézmények a demokrácia elmélyítését és az alulról szerveződő mozgalmak érvényesülését, és mikor működnek a populista, autoriter hatalom eszközeként, mint a mai Venezuelában. Ezt az értelmezési keretet a venezuelai községi tanácsok történeti fejlődésén és politikai arculatának változásain keresztül mutatjuk be. Végül megvizsgáljuk az eredményekből levont széleskörű következtetéseket és a latin-amerikai részvételi demokrácia bizonytalan jövőjét.

A tanácsok fennmaradása

Az egyik szerző (J. Abbott) 2018 végén országos reprezentatív felmérést végzett Venezuela felnőtt lakosságának körében. Az eredmény arról tanúskodik, hogy az elmúlt három évben valóban csökkent a részvétel a közösségi tanácsokban. Az 1. ábrán látható, hogy a venezuelaiak 45%-a szerint a tanácsokban való részvétel az utóbbi években csökkent, 32%-uk gondolja úgy, hogy a részvétel nem változott, míg 13% szerint a részvétel nőtt.²

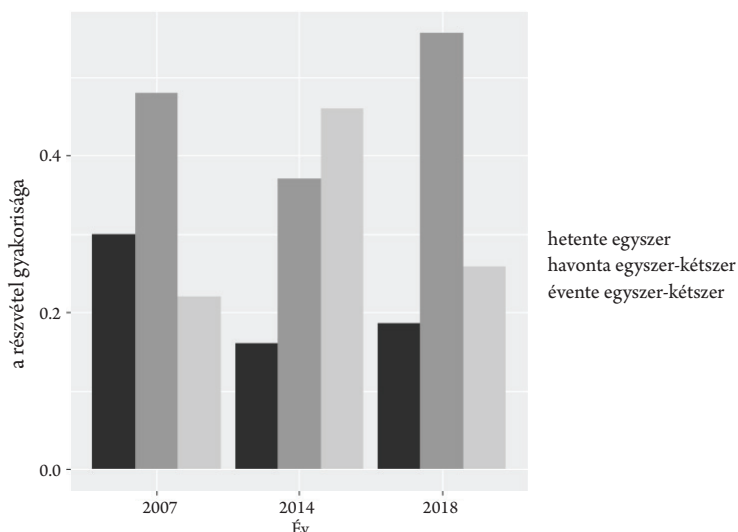

1. ábra: Részvétel a közösségi tanácsokban

Megjegyzés: A szerzők számításának alapjául szolgáló országos reprezentatív felmérés 1135 venezuelai személy bevonásával készült, 2018 végén.

Nem meglepő módon, a részvétel csökkenésének legfontosabb okai a gazdasági válsággal összefüggő tényezők, mint pl. a tanácsok által biztosított pénzügyi források és szolgáltatások hiánya. A válaszadók 50%-a nyilatkozott úgy, hogy a pénzügyi támogatás és a szolgáltatások hiánya az oka a részvétel hanyatlásának. Ez bizonyítja, hogy Venezuela gazdasági krízise 2014-től kezdődően valóban negatív hatással volt a közösségi tanácsokban való részvételre. Ugyanakkor a venezuelaiak 50%-a arról számolt be, hogy a tanácsokban való részvétel az elmúlt

években nem csökkent, és a valaha aktív tagok 62%-a, saját bevallása szerint, még mindig aktív volt 2018 végén. Becsléseink szerint 2018-ban a felnőtt venezuelai lakosság kb. 31%-a vett részt a tanácsokban, ami alig kevesebb, mint a 2014-es arány. Mint ahogy ez a 2. ábrán látszik, az aktivisták részvételének gyakorisága a tanácsok működésében Venezuela 2014-es válságától kezdve éppen hogy nőtt. Ez a kép messzemenően ellentmond több jegyzett tanulmány jóslatának a közösségi tanácsok eltűnéséről (Handlin 2016; Morgan 2018).

2. ábra: A közösségi tanácsok működésében való részvétel gyakorisága

Megjegyzés: a szerzők becslése. A 2007-es és 2014-es adatok forrása a LAPOP Americas Barometer.³ A 2018-as adatok a szerzők eredeti felmérésén, 1037 közösségi tanácsí résztvevő beszámolóin alapulnak. A kérdések megfogalmazása minden évben ugyanaz volt.

A rezsim védelmében

A közösségi tanácsokat gyakran használták arra, hogy rajtuk keresztül a Chávez-kormány keretein belül kritizálják a bolíviai forradalmi kormányt. A Maduro kormányzat sok baloldali kritikusát idézte fel, hogy Chávez elnök a tanácsoknak (és a közösségeknek [*comunas*], amik legalább öt közösségi tanácsot magukba foglaló, magasabb szintű döntéshozó egységek) központi szerepet szánt a venezuelai szocializmus építésé-

ben. Azzal érveltek, hogy Chávez halála után, Maduro uralma alatt, a forradalom bürokratikus és korrupttá vált (Marquina 2019, Vaz 2018a). Előfordultak összetűzések a kormány és az alulról jövő kezdeményezések aktivistái között, akik a tanácsok és a községek nagyobb szerepét szerették volna kiharcolni a venezuelai politikai életben. Egy esetben ez oda vezetett, hogy az uralkodó Venezuelai Egyesült Szocialista Párt (PSUV) elcsalta a polgármester-választást egy község köztisztvisletben álló vezetőjével szemben (Vaz 2018b). Ezek azonban általában elszigetelt esetek voltak, és az alulról szerveződő tanácsok azon vezetői, akik Madurót kritikával illették, nagyrészt az ő pártját fogták a jelenlegi alkotmányos válság kapcsán.

A tanácsok és a községek ugyan teret adtak a kritikának a chávizmuson belül, de az a nyomás, amit ily módon Maduro kormányára gyakoroltak, eltörpült amellet a szerep mellett, amit a kormány hatalomban tartásában játszottak az ország gazdasági és politikai válsága idején. Ez felhívja a figyelmet az alulról szerveződő, részvételen alapuló, de az uralkodó párthoz szorosan kötődő mozgalmak árnyoldalára: nem kis részben a községi tanácsoknak köszönhető, hogy a venezuelai kormány megőrizte lojális támogatói bázisát, ami döntő fontosságúnak bizonyult, amikor a lakosságot a megkérdőjelezhető választások alkalmával – mint pl. a 2018-as elnökválasztás idején – mozgósítani kellett. A Néphatalom Elnöki Bizottságának egyik egykori elnöke, akit azzal bíztak meg, hogy ellenőrizze a községi tanácsok igazgatását országos szinten, elmagyarázta, hogy a bolívari forradalmat egy szűk támogatói csoport „stabil, megszilárdult magja” tartja fenn, és hogy a tanácsok „kulcsfontosságú intézmények voltak a társadalom mai, forradalmi szövetének kialakításában”. Így folytatta: „kétségtelenül a községi tanácsok biztosították az alapokat” a chávizmus megszilárdításának támogatásához.⁴ Ez a bázis, amit a helyi közvéleménykutatások 2018 elején a venezuelai lakosság 20%-ára becsültek, adta a Venezuelai Egyesült Szocialista Pártra leadott szavazatok többségét a 2017-es és 2018-as választásokon.⁵

A községi tanácsok központi szerepet játszottak Venezuela mostani gazdasági válsága alatt abban is, hogy segítették a kormánynak fenntartani a lakosság nagy részéhez eljutó havi élelmiszersegélyeket. Enélkül a rendszer nélkül – amit a spanyol nyelvű rövidítés után CLAP-nak neveznek – a kormány az elmúlt öt évben nem tudta volna sikerrel minimalizálni a lakosság körében a zavargásokat. Egy kormányhivatalnok szerint, a községi tanácsok által teremtetett, alulról szerveződő chavezista hálózat nélkül „elképzelní sem lehetett volna

egy CLAP-jellegű szerveződést; ez nemcsak a forradalom hatalmon tartása tekintetében bizonyult alapvetőnek, de nélkülük sok venezuelai éhen halt volna.”⁶ A tanácsok által teremtett helyi bázisok adták azt az alulról szerveződő infrastruktúrát, aminek segítségével a havi élelmiszer-csomagok valóban eljutottak a közösségekhez országszerte.

Hogyan maradtak fenn a tanácsok ilyen sokáig?

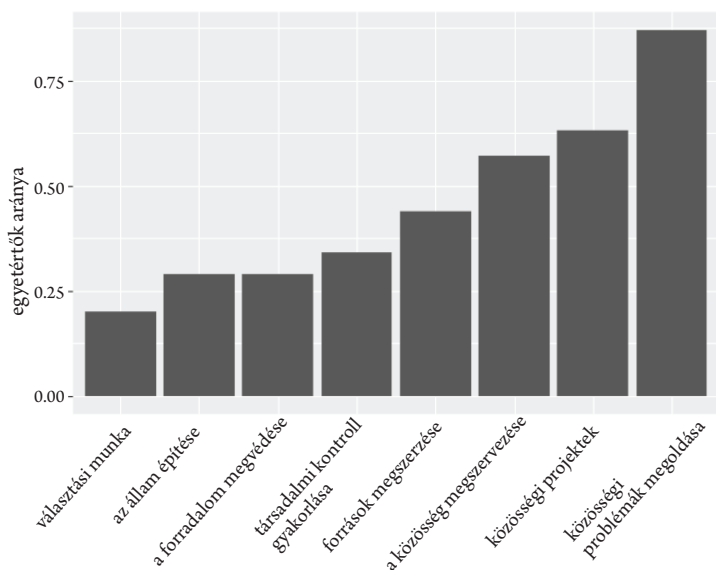
A kutatók jóslataival ellentétben, a községi tanácsok nem tűntek el a gazdasági visszaesés idején, és nem is váltak komoly politikai teher-tétellé Maduro kormánya számára. A tanácsok nem idejétmúltak: hasznosak és szükségesek a chávizmus fenntartásához. Központi szerepet játszottak a kormányzat túlélésében egy egyedülálló politikai és gazdasági válság idején, igazolva azokat a félelmeket, hogy a rezsim támogatóinak politikailag irányított segélyezése domináns mintává válhat (Penfold 2007; Hawkins 2010, 195–230). Három alapvető tényező segít megmagyarázni ezt a fejleményt.

Annak ellenére, hogy – a csoportok megalakulását elősegítendő – a tanácsokat támogató állami hivatalnokok általában a bolivári forradalmat éltető retorikát használnak, az alulról szerveződő kezdeményezések szintjén más a realitás. A tanácsok nem feltétlenül ideológiától átitatott terek, ahol csak a rezsimet támogató magatartás képzelhető el.⁷ Ez lehetővé teszi az együttműködést a bolivári forradalom aktív, néha különböző, sőt egymásnak ellentmondó nézeteket valló chávezistái számára. A 3. ábrán látható, milyen széles a tanácsok funkciójával kapcsolatos értelmezések skálája. Néhányan úgy tekintenek a tanácsokra, mint nem-ideológiai terekre, amiknek feladata a községi problémák megoldása vagy a közösség forrásainak biztosítása. Mások kifejezetten politikai kontextusban gondolkodnak rájuk, és abban hisznek, hogy a tanácsok feladata a szavazatok megszerzése, a forradalom védelmezése az ellenzék támadásaitól, és az alapok megteremtése a venezuelai társadalom mélyreható átalakulásához.

Ez a rugalmasság lehetővé teszi a tanácsok számára, hogy magukba olvasszanak olyan különböző politikai szemléleteket, amelyek az ideológiai szempontból rugalmatlanabb chávezista szervezetekben – mint amilyen maga a PSUV is – romboló hatású belső feszültségekhez vezettek. Azáltal, hogy számos alternatív okot kínálnak a részvételre akkor is, amikor a gazdasági és politikai nehézségek aláássák a részvételi szándékot, a tanácsoknak lehetőségük nyílik hatékonyabban

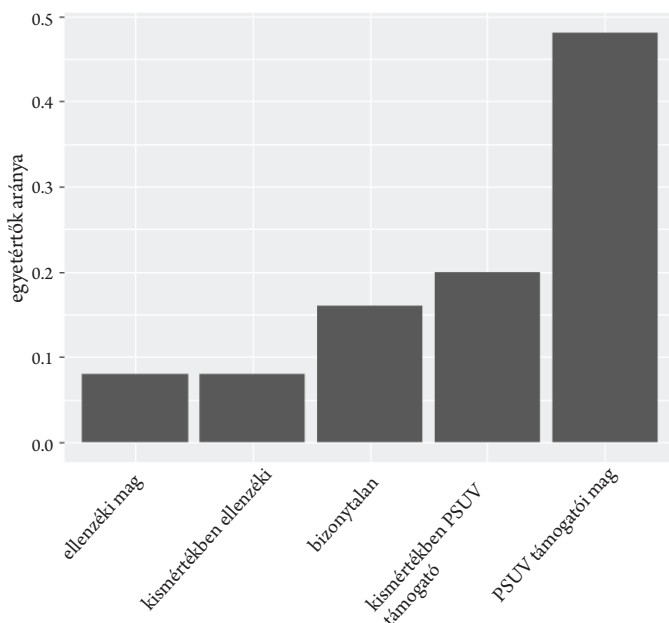
enyhíteni a gazdasági és politikai megrázkódtatásokat, mint amire a többi chávezista tömegmozgalom képes. Ha a tanácsok pusztán ideológiamentes szervezetek lennének a források szétoztatására a helyi közösségek között, a legtöbb résztvevő elveszítené érdeklődését a gazdasági nehézségek idején, amikor a tanács költségvetése csökken. Ahogyan ezt fentebb említettük, vannak ugyan arra utaló jelek, hogy a csökkenő költségvetés negatívan hat a részvételre, az alternatív indítékok azonban segítettek enyhíteni ezt a visszaesést.

Ugyanakkor, ha a tanácsok pusztán a PSUV szavazatszerzési törekvéseinek cinikusan használt eszközei volnának, az emberek elvesztenék a részvételi motivációt, amikor a párt választási szerencséje megfordul. Ezen a ponton válik fontossá a tanácsok komplex eredete. Amikor a politikai és gazdasági helyzet azzal fenyegetett, hogy aláássa bizonyos csoportok részvételi hajlandóságát, az aktivisták alternatív részvételi indítékai enyhíteni tudták ezeket a károkat.

3. ábra: A közösségi tanácsok funkciói

Megjegyzés: A szerzők kalkulációinak alapjául szolgáló felmérés 1078 közösségi tanács résztvevő bevonásával készült 2018 végén. Ezek a számok csak olyan válaszadók adatait mutatják, akik saját bevallásuk szerint a PSUV tagjai voltak. Feleletválasztós kérdés.

4. ábra: A közösségi tanácsok résztvevői szavazói csoportok szerint

Megjegyzés: a szerzők kalkulációinak alapjául szolgáló felmérés 1078 közösségi tanácsí résztvevő bevonásával készült 2018 végén. Feleletválasztós kérdés.

A 4. ábra mutatja, hogy a tanácsok ideológiai rugalmassága igen sokrétű politikai részvételt tesz lehetővé, ami, bár erősen a chávizmus felé hajlik, mégis lefedi a teljes venezuelai politikai spektrumot. A résztvevők ezáltal úgy tekinthetnek a tanácsokra, mint közösségi szervezetekre, amelyeknek van ugyan némi pártos jellegük, de átlépnek a pártpolitika keretein, és a hagyományos szomszédi közösségekhez hasonló szerepet töltenek be. Ez segít megmagyarázni, miért vallotta egy 2011-es felmérésben a venezuelaiak 70%-a, hogy a tanácsok nélkülözhetetlenek a közösségek problémáinak megoldásában, és miért mondta 60%-uk 2018 decemberében, hogy a tanácsok nem csak a PSUV, de a teljes közösség számára hasznosak.⁸

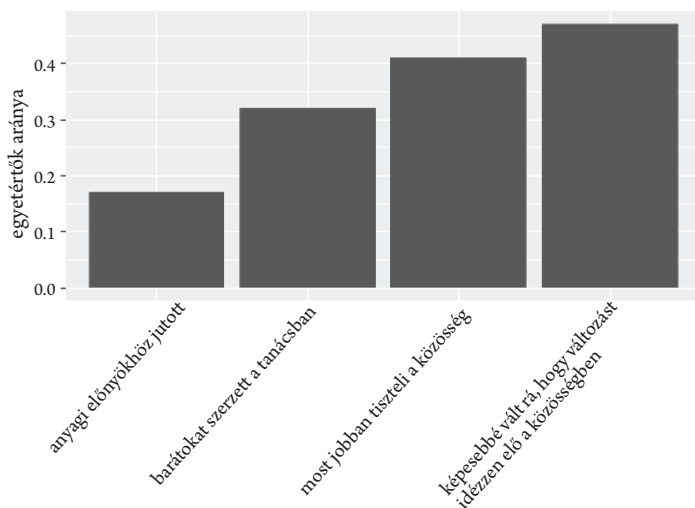
A közösségi tanácsok által kínált nem-anyagi jellegű előnyök, amiket más chávezista tömegszervezetek nem kínáltak, ugyancsak hozzájárultak a közösségi tanácsokban való részvétel fenntartásához, az árak robbanásszerű emelkedése és Chávez népszerűsége mellett. Ha a tanácsok csak anyagi juttatásokat kínálnának, azt várnánk, hogy a részvétel jelentősen lecsökken a tanácsok finanszírozásának visszaesé-

sével. Ha azonban a résztvevők a pénzügyi támogatáson túli előnyökhöz jutnak, azt várjuk, hogy a részvétel a tanács forrásainak elapadása esetén is töretlen marad. Felmérésünk azt jelzi, hogy a tanácsok az anyagiakon túl is jelentős előnyöket kínálnak. A községi tanácsokban résztvevők több mint 50%-a vallotta, hogy társasági életük jelentős része a tanács keretein belül zajlik. Több mint 60%-uk identitásuk fontos részének tartotta a tanácsban való részvételt, amelynek köszönhetőn nagyobb megbecsülésnek örvendenek saját közösségükben is. Ezen túl, 80%-uk mondta azt, hogy a tanácsban való részvételük által többet tudnak közösségük életéről és történeteiről.

A községi tanácsok résztvevői nemcsak arról számolnak be, hogy a tanácsokban végzett munkájuk által jelentős nem-anyagi előnyökre tesznek szert, de arról is, hogy ezeket az előnyöket többre is becsülik, mint a tanácsi részvételen keresztül kapott anyagi juttatásokat. Az 5. ábrán látszik, hogy azok között a tanácsi résztvevők között, akiknek a tanácsi munka során pozitívan változott a véleményük a PSUV-ról, jelentősen kisebb arányban vannak jelen azok, akik a párttal kapcsolatos véleményük javulását anyagi javaknak tulajdonítják, mint azok, akik a nem-anyagi előnyöket emelik ki, mint pl. hogy új barátokat szereztek, és úgy érzik, jobban megbecsüli őket a közösség. Következésképpen, még ha az anyagi juttatások csökkennek is, a résztvevők még mindig jelentős, nem-anyagi jellegű előnyökhöz jutnak, és ezáltal részvételi hajlandóságuk megmarad.

Végül, Venezuela egyre mélyülő gazdasági krízise is szerepet játszott abban, hogy jelentős maradt a részvétel a községi tanácsokban. A jelek szerint, az élelmiszerhez, vízhez és alapszolgáltatásokhoz való hozzáférés egyre komolyabb nehézségei a krízis alatt egyfajta túlélő mentalitást eredményeztek. Felmérésünk egyik fontos adata például, hogy a tanácsokban résztvevő venezuelaiak 45%-a a szolgáltatások hiányának tudta be a megemelkedett részvételi arányt. Beigazolódni látszik a feltételezés, hogy a venezuelaiak egyszerűen minden lehetséges forrást igyekeznek megragadni, és a községi tanácsok jelentik az egyik ilyen megmaradt forrást.

Az élelmiszerellátással összefüggő, jóváhagyott tanácsi kezdeményezések aránya a 2009-ben mért 4%-ról 2018-ban 15%-ra nőtt, míg a vízellátással összefüggő jóváhagyott tanácsi akciók aránya 5%-ról (2009) 12%-ra (2018) változott. Végül, az élelmiszer-bizottságokban aktív tanácsi tagok aránya 0%-ról (2009) csaknem 20%-ra ugrott (2018), s így ezek lettek a községi tanácsok legnépszerűbb bizottságai.⁹

5. ábra: Annak okai, hogy a tanácsi részvétel után javult a PSUV-ról kialakított vélemény

Megjegyzés: a szerzők számításainak alapjául szolgáló felmérés 1078 községi tanácsi résztvevő bevonásával készült 2018 végén. Feleletválasztós kérdés.

A baloldal, az államhatalom, a párt és az alulról szerveződő mozgalmak viszonya

Ahhoz, hogy felmérjük a tanácsok életképességének széleskörű következményeit a baloldal, a populista-autoriter törekvések és a részvételi demokrácia jövője szempontjából Latin-Amerikában, először meg kell értenünk a politikai pártok és a részvételi intézmények egymásra hatásának sokféleségét. Ez a viszony fontos szerepet játszik annak meghatározásában, hogy egy részvételi intézmény elmélyíti-e a demokráciát és kiszélesíti-e a politikai befogadást, vagy pedig populista autokraták cinikusan alkalmazott eszközévé silányul. A PSUV és a községi tanácsok viszonyának fejlődése fontos tanulságokkal szolgál ezzel kapcsolatban, és nyugtalanító következtetésekre ad okot a részvételi demokrácia latin-amerikai jövőjét illetően.

Érvelésünk szerint, a legépítőbb szerep, amit a részvételi intézmények egy társadalom életében játszhatnak, az, hogy intézményesítik az alulról jövő kezdeményezések közvetlen jelenlétét a politikai döntéshozásban. Ehhez szükséges: 1. az alulról jövő kezdeményezések résztvevőinek jelentős mozgósítása; 2. a teljes politikai spektrum

és minden társadalmi-szociális réteg egyenlő részvétele. Ha ez a két feltétel teljesül, a részvételi intézmények képesek megerősíteni történelmileg marginalizált közösségeket, megfiatalíthatják a helyi demokráciát, és megszilárdíthatják a képviseleti intézményeket a civil aktivizmuson keresztül. Hogy ezek a feltételek teljesülnek-e, az attól függ, hogy a politikai pártok hogyan alakítják a részvételi intézményekhez fűződő viszonyukat.

A pártok és a részvételi intézmények viszonyának modelljei

A politikai pártok három alapvető modellen keresztül kerülnek kölcsönhatásba a részvételi intézményekkel. Azt állítjuk, hogy egy párt stratégiai gondolkodását meghatározó modell erős kihatással lesz az alulról jövő kezdeményezések minőségére és a politikai képviselőre. Az első az erősen stratégiai jellegű „élcsapat-modell”. Ez a modell a részvételi intézményeket a párt közvetlen eszközeként használja a támogatók mobilizálására és a párt választói bázisának növelésére. A részvételi intézmények itt szigorúan véve eszközjellegűek: azért léteznek, hogy megvédjék a pártot a kritikus pillanatokban, vagy hogy megszilárdítsák a párt politikai hegemoniáját. Ez gyakran vezet klientelista, felülről lefelé irányuló viszonyrendszer kialakulásához, ami kizárja a pártot nem támogatókat. Ez a modell a részvétel magas szintjét képes elérni, de csak az uralkodó párt támogatóinak körében.¹⁰

A második modell a „kétpólusú hatalom” utópista modellje. A szándék itt az, hogy a képviseleti demokrácia hagyományos intézményeit, mint pl. a polgármestereket és a kormányzókat, lecseréljék egy alulról felfelé építkező, közvetlen demokratikus döntéshozatali folyamatra. Ez helyi részvételi intézmények területalapú rendszerét jelenti, ahol – legalábbis elméletben – bárki részt vehet a fontos döntések meghozatalában, és így hatással lehet a közösségre. A végső cél, hogy minden politikai döntést közvetlenül a szervező közösségek hozzanak meg. Amikor az ezzel a modellel összefüggő irányelv érvényesül, feszültségek keletkezhetnek a pártban azok között, akik a párt politikai hegemoniájának biztosítását tartják a legfontosabbnak, és azok között, akik alternatív intézmények felépítésében reménykednek.¹¹ Az élcsapat-modell és a kétpólusú modell általában egymást kiegészítő funkciókat töltenek be azáltal, hogy megerősítik a párt ideológiáját a támogatói magban. Következésképpen, amikor a kétpólusú modell dominál, az alulról szerveződő mozgalmak gyarapíthatják az alternatív

intézmények kiépítése iránt elkötelezettek számát, míg a társadalom más tagjai inkább a kirekesztődés felé sodródnak.

A harmadik modellt „elmélyülő demokráciának” nevezzük. Ebben a modellben a részvételi intézmények létező képviseleti intézményeket egészítenek ki, annak érdekében, hogy növeljék az állampolgári részvételt a közügyekkel kapcsolatos döntéshozásban, és erősítsék az állampolgárok hatékony politikai érdekérvényesítésének érzését. Az elmélyülő demokrácia modelljében a pártok legfontosabb törekvése, hogy maximalizálják a közösség tagjainak részvételét, függetlenül politikai hovatartozásuktól, és arra törekszenek, hogy a pártpolitikát a részvételi intézmények terein kívül tartsák. Amikor ez a modell érvényesül, a részvételi intézmények jó eséllyel megközelítik a teljes politikai spektrum különféle társadalmi csoportjaiba tartozó emberek teljes és egyenlő részvételének ideálját. Ugyanakkor, mivel az elmélyülő demokráciára fókuszáló részvételi intézményekből a pártok csak kis valószínűséggel húznak közvetlenül választási vagy egyéb politikai hasznot, kevésbé lesznek motiváltak, hogy forrásokat biztosítsanak ezen intézmények számára. Így a közösségi részvétel szintje korlátozott lesz azokhoz a részvételi intézményekhez képest, ahol az élcsapat-modell vagy a kétpólusú modell érvényesül.¹²

A gyakorlatban az aktorok változó mértékben alkalmazzák ezeket a modelleket. Így a tapasztalati elemzésnek figyelembe kell vennie a különböző modellek kombinációinak hatását. Amikor az elmélyülő demokrácia modellje dominál, és egyidejűleg akár a kétpólusú, akár az élcsapat-modell jelen van, az eredmény valószínűleg magas részvételi arány lesz (mivel az élcsapat-modell a párt keményvonalas pragmatistáit arra sarkallja, hogy forrásokat biztosítsanak a részvételi intézmények számára), s ez politikailag befogadó jellegű részvétellel ötvöződik, minimalizálva a kirekesztő gyakorlatot (mivel a párt jelentős erői koncentrálnak a részvételi demokrácia teljes politikai befogadást feltételező víziójára). Ezzel a kombinációval az a probléma, hogy instabil, és hajlamos az élcsapat-modell dominanciája felé sodródni, illetve kiszorítani az elmélyülő demokrácia modelljét.

Mindazonáltal, az elmélyülő demokrácia modellje képes együtt létezni az élcsapat- vagy a kétpólusú modellel úgy, hogy egyikük sincs domináns helyzetben. Ez egy ideiglenes periódushoz vezet, magas részvételi aránnyal és széleskörű politikai befogadással – bár nem olyan mértékben, mint amikor az elmélyülő demokrácia modellje teljes mértékben érvényre jut. Azonban ez a kombináció is instabil, és az élcsapat-modell uralma felé hajlik. Amikor az élcsapat- vagy

a kétpólusú modell dominál, és az elmélyülő demokrácia modellje csupán másodlagos, lehetnek példái a széleskörű politikai befogadásnak, de leginkább nagyarányú politikai kirekesztéssel kombinált magas részvételi arányt fogunk megfigyelni. Az idő előrehaladtával ez a kombináció az elmélyülő demokrácia modelljének további marginalizálása felé halad, és csak az élcsapat- vagy a kétpólusú modellt hagyja meg. Végül, bár a kétpólusú modell túlélheti az elmélyülő demokrácia modelljének élettartamát, később nagy valószínűséggel alárendelődik az élcsapat-modellnek.

A választási versengés feltételei

Az a tendencia, hogy az összes, fent felvázolt folyamat az élcsapat-vagy a kétpólusú modell felé mutat, és végül az élcsapat-modell dominanciájához vezet, felveti a kérdést, miért instabilak ezek a forgatókönyvek, és miért valószínűtlen, hogy az elmélyülő demokrácia modellje hosszú távon uralkodóvá válik. Milyen tényezők billentik egyik vagy másik modell javára a mérleget? Érvelésünk szerint az elsődleges kérdés, hogy az uralkodó párt választási versengésre kényszerül-e, és, legfőképpen, hogy milyen szintű lakossági támogatást élvez.

Amikor egy pártnak nagy a népszerűsége, kevésbé költséges rugalmasnak maradnia a részvételi intézményekhez fűződő viszonya tekintetében. A széleskörű politikai befogadást még új választói rétegek elérését lehetővé tevő, stratégiaileg előnyös eszköznek is tekinthetik. Így a három modell keveredése a párt ideológiai karakterétől és a rendelkezésére álló, a részvételi intézményeken keresztül szétsztható források mennyiségétől függ. Általánosságban azonban ebben a kontextusban a részvételi intézmények politikailag befogadó jellegűek, és igen magas részvételt vonzanak.

A kritikus pillanat: a chávizmus autoriter uralmának formalizálása

Tegyük fel azonban, hogy a párt választási sikere csökken. Például, mint a PSUV, a chávizmus pártja esetében 2007 után, a győztes választási koalíció egyre instabilabb lesz, a választási kampányra szánt források elapadnak, a párt pedig döntésre kényszerül: vagy feladja a részvételi intézményekre fókuszáló szemléletet a taktikázó választási aktivizmus kedvéért, vagy elfogadja az élcsapat-mentalitást, és a

részvételi intézményekre eszközként, a szűk választási célok kontextusában tekint. Az utóbbi opció egyre növekvő mértékben fogja maga után vonni az uralkodó pártot nem támogató személyek kizárását a folyamatokból, mivel a párt egyre inkább potenciális támogatóira összpontosítja a forrásait. Nem valószínű, hogy a részvételi intézmények hitelessége visszanyerhető a teljes lakosság körében, miután egy párt úgy dönt, hogy ezeket elsősorban választási célokra használja fel.

Autoriter visszaesés idején az élcsapat-modell még nagyobb valószínűséggel érvényesül. Az uralkodó pártnak többé nem kell amiatt aggódnia, hogy többségi koalíciót kell építenie a választási győzelemhez. Az elsődleges kérdés számára a támogatói mag lojalitásának megbízhatósága lesz: fenn kell tartani egy militáns bázist, ami hajlandó megvédeni a rezsimet mind az utcán, mind a valódi versengés nélküli választásokon a szavazófülkében. Ebben a kontextusban a pártnak kevés oka van arra törekedni, hogy politikailag befogadó szemlélet érvényesüljön a részvételi intézményekben. A kétpólusú modell fennmaradhat, egyrészt mert segít fenntartani az ideológiai elkötelezett pártkatonák támogatását, másrészt politikai igazolást is szolgáltat a párttal szembe helyezkedő választott tisztségviselők befolyásának aláásásához.

Ha egy párt arra törekszik, hogy minimalizálja az ellenzéki polgármesterek befolyását (illetve saját soraiban az engedékeny polgármestereket), a kétpólusú modell lehetővé teszi, hogy ezt a társadalom demokratizálását célzó terv részeként állítsa be, még akkor is, ha a kísérlet valójában az uralkodó párt hatalmának koncentrációjára irányul. A kétpólusú modell működhet autoriter visszaesés idején is, de értékes legitimációs funkciója ellenére általában háttérbe szorul a több azonnali és lényeges politikai előnnyel szolgáló élcsapat-moddellel szemben.

Venezuela 2015-től napjainkig jó példa az uralmon lévő párt azon törekvéseire, hogy a többdimenziós részvételi folyamatokat egydimenziós folyamattá alakítsa át, miután a választási versengés feltételeit már megváltoztatta. A chávizmus, miután 2015 decemberében elveszítette a parlamenti választásokat, elkezdte intézményi szinten is megvalósítani autoriter törekvéseit. A rezsim autoriter jellegének ez a formalizálása magában foglalt olyan hatalomszerzési akciókat is, amik segítették a párt uralmon maradását. A parlamenti választások lehetővé tették az ellenzék számára, hogy újrászervezzék a bíróságok lényegi szerveit és a választásokat irányító állami intézményeket, Maduro viszont nem volt hajlandó belenyugodni ezekbe a fejlemé-

nyekbe. 2017-ben, saját hatalmának átmentését szem előtt tartva, semlegesítette a törvényhozást azáltal, hogy az alkotmányon felül álló alkotmányozó nemzetgyűlést hívott össze, ami minden ellenzéki megmozdulás blokkolására alkalmas ütőkártyának bizonyult.

A többségi választási koalíció építése többé-kevésbé jelentéktelen szemponttá vált, így a PSUV számára egyre inkább az lett a községi tanácsok értéke, hogy fenntartanak egy viszonylag kicsi, de mélyen elkötelezett támogatói magot, akik képesek a rezsim alapvető legitimitációját biztosítani tömegdemonstrációkon és az alacsony részvétel mellett zajló választásokon (mint amilyen a 2017-es alkotmányozó nemzetgyűlés vagy a 2018-as elnökválasztás volt). Így a pártban kevés a szándék, vagy egyáltalán nincs is hajlandóság a részvételi intézmények politikailag befogadó tereinek fenntartására. A kétpólusú modell a retorika szintjén megmaradt, de ez egyre inkább csupán politikai eszköz az élcsapat-moddell szolgálatában, amivel a kétpólusú modell mellett elkötelezett pártkatonák támogatását fenn lehet tartani, és ideológiai igazolást lehet teremteni a jövőbeli hatalomkoncentrációs törekvésekhez.

Községi tanácsok: a részvételi intézmények változó politikai arculata

Az 1. és 2. táblázat foglalja össze az általunk felvázolt elméleti keretrendszert. A 2. táblázat részletezi a párt és a részvételi intézmények viszonyának modelljeit és ezek hatását a venezuelai községi tanácsok fejlődésére. A tanácsok indulása utáni első években, amikor a PSUV nagymértékű lakossági támogatást élvezett, és bőségesen rendelkezésre álltak források, mindhárom modell fontos szerepet játszott a párt és a tanácsok viszonyában. Azonban a 2008-as gazdasági krízis és az ellenzék 2010-es erős szereplése után a parlamenti választásokon az elmélyülő demokrácia modellje alárendelődött a két másik modellnek, ahogyan ez a tanácsok működését szabályozó, 2009-ben elfogadott konzervatívabb, államközpontú törvényben is tükröződik.¹³

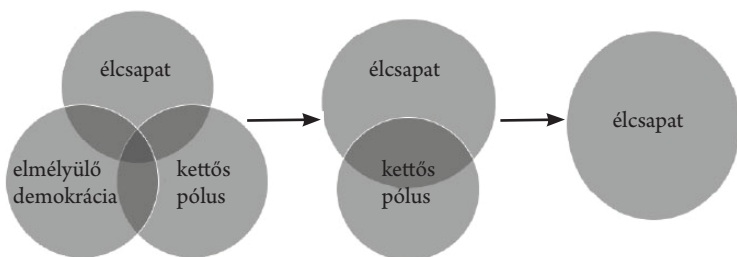
Az ellenzéknek a 2015-ös országgyűlési választásokon aratott győzelmét követően Maduro kormánya gyakorlatilag megszüntette a versengésen alapuló választásokat Venezuelában. Ilyen körülmények között az elmélyülő demokrácia modellje szinte teljesen eltűnt, és a kétpólusú modell egyre inkább pusztá eszközzé vált az élcsapat-moddell szolgálatában. A községi tanácsok kis híján a párt közvetlen szerveivé váltak.

	Magas szintű legitimáció	Alacsony szintű legitimáció
Demokratikus versengés	egymás mellett létezik a részvételi intézményekkel kapcsolatos elképzelések széles spektruma	az élcsapat-modell dominál
A demokratikus versengés csekély vagy hiányzik	(nincs adat)	az élcsapat-modell dominál

1. táblázat: A pártok és a részvételi intézmények viszonya változó politikai körülmények között

Modell	Eredmény	Venezuela közszégi tanácsaira jellemző
csak a kétpólusú és az élcsapat-modell van jelen	az uralkodó párton belül feszültség keletkezik, miközben megerősödik az uralkodó párt bázisa és a társadalom más csoportjai egyre növekvő mértékben záródnak ki a folyamatokból	2015 után
csak az elmélyülő demokrácia modellje van jelen	elszigetelt esetekben az alulról jövő kezdeményezések politikai képviselőinek javulása tapasztalható	soha
az elmélyülő demokrácia modellje dominál, mellette másodlagosan jelen van a kétpólusú vagy az élcsapat-modell	békés együttélés, amíg a politikai szükségszerűség rá nem kényszeríti a pártot a részvételi intézmények felhagyására	soha
a kétpólusú és/vagy az élcsapat-modell dominál, mellette az elmélyülő demokrácia modellje másodlagos	békés együttélés, amíg a politikai vagy gazdasági szükségszerűség ki nem kényszeríti valamelyik modell elhagyását	2009–2015
az elmélyülő demokrácia modellje, a kétpólusú és az élcsapat-modell közel egyforma mértékben van jelen	békés együttélés, amíg a politikai vagy gazdasági szükségszerűség rá nem kényszeríti a pártot a részvételi intézmények felhagyására vagy a kétpólusú / élcsapat-modell dominanciájára	2006–2009 (újonnan alakult közszégi tanácsok)

2. táblázat: A pártok és a részvételi intézmények közötti viszony modelljeinek hatása az alulról jövő kezdeményezésekre

6. ábra: A részvételi intézmények és a hatalmi politika

Következtetések

Venezuela községi tanácsainak példája azt mutatja, hogy a részvételi intézmények jócskán túlélhetik azt az élettartamot, amit a kutatók a fluktuáló politikai hatalom és a gazdasági feltételek alapján jósolnak nekik. Annak ellenére, hogy az olajból származó bevételekben gazdag költségvetést elapasztotta a gazdasági visszaesés, és a politikai polarizáció a tanácsok irányíthatatlanságával fenyegetett, a községi tanácsok még mindig több ezer közösségben működnek országszerte. Fennmaradásuk záloga, sajnos, az a szerep, hogy összetartják a PSUV támogatói magját, főként a városi szegények körében. A megalakulásuk utáni első években a tanácsok, a rengeteg probléma ellenére, lehetőséget teremtettek sok, korábban marginalizált, alulról jövő kezdeményezés aktivistái számára. Ez az egyensúly a felülről lefelé és a lentől felfelé ható erők között igen törekeny volt. Ahogyan a párt választási potenciálja hanyatlott és gazdasági forrásai elapadtak, a tanácsok egyre inkább a PSUV függelékeivé lettek, és kiszorították az elmélyülő demokrácia tereit.

Milyen tanulsággal szolgálnak a községi tanácsok a baloldal és a részvételi intézmények latin-amerikai jövőjével kapcsolatban? Sajnálatos módon megerősítik azokat a félelmeket, hogy a helyi részvételi demokrácia – ami a régióban régóta a baloldal jellemző irányelve – a legjobb esetben is csak egy értékes alulról jövő kezdeményezés, ami csupán ideiglenesen és bizonyos meghatározott körülmények között működhet. A tapasztalatok szerint a legrosszabb esetben, gátlástalan kormányok kezében a társadalmi kontroll eszközeivé válik.

A kutatás szempontjából, szélesebb értelemben, elemzésünk három lényegi újdonsággal szolgál. Először, újra középpontba helyeztük a

részvételi demokrácia és a hatalmi politika összefüggéseiről szóló vitát. Másodsor, ennek a vitának a keretein belül két fontos új elmélettel álltunk elő, amelyeket reményeink szerint nagyobb részletességgel fogunk kifejteni a jövőben. Amikor a politikai és gazdasági feltételek a részvételi intézmények fenntartásának szempontjából előnytelenné válnak, a legtöbb párt felhagy velük. Azok a pártok, amelyek nem adják fel ezeket az intézményeket, nagy valószínűséggel az autoriter hatalom megszilárdítási stratégiájának eszközévé teszik őket. Harmadsor, miközben felhívtuk a figyelmet az aktivisták, állami intézmények és pártok alulról jövő kezdeményezések szintjén zajló interakcióinak részletesebb elemzésére, azt állítottuk, hogy a részvételi intézmények politikai arculatának megváltozásával kapcsolatban nem az a kérdés, hogy bekövetkezik-e, hanem csupán az, hogy mikor. Ez a megfigyelés nem kell, hogy cinizmusra adjon okot. Nem azzal érvelünk, hogy a változó politikai arculat minden esetben teljes körű kollaborációhoz vezet – bár nehéz megnevezni olyan nagyszabású részvételi demokratikus kísérletet Latin-Amerikában, akár baloldali, akár centrista kormányok alatt, amely hosszú ideig fennmaradt volna, és elkerülte volna a választási célú együttműködést a pártokkal.

Inkább azt állítjuk, hogy a politikai pártok vezetői megválaszthatják, hogy milyen modellt alkalmaznak az alulról jövő kezdeményezések irányításában. Persze az a tény, hogy a vezetők választhatnak, önmagában nem ad okot optimizmusra. A dolog önkéntes jellegének kiemelésével rámutathatunk, hogy a kreatív vezetés és a találékonyság szervezés nélkülözhetetlen, ha életre akarjuk kelteni a részvételi demokráciát.

Jegyzetek

- ¹ A szerzők beszélgetése Luis Vidallal a *More Consulting and Polling* cégtől, 2019. április 15-én.
- ² Felmérésünket 2018 novembere és decembere között végeztük. 1800 személyt kérdeztünk ki, akiket hat személyes csoportokra osztottunk (két községi tanács vezető, két egyszerű tanácsi résztvevő, és két ember, akik soha nem vettek részt a tanácsi munkában). Véletlenszerűen alkottunk mintát ilyen hatszemélyes csoportokból Venezuela-szerte 300 helyen, rétegzett mintavételi technika alkalmazásával, amiben a községeket véletlenszerűen választottuk ki a lakosság számának függvényében. Mivel tanácsi tagokat és a tanácsokban soha részt nem vevőket is megkérdeztünk, a felmérés alkalmas volt országos szinten reprezentatív statisztikák készítésére, mind a tanácsok munkájában részt vevőkre, mind a teljes lakosságra nézve.

- ³ Az *Americas Barometer* felmérést a Latin American Public Opinion Project (LAPOP) készíti: www.LapopSurveys.org.
- ⁴ Interjú a venezuelai Néphatalom Elnöki Bizottságának egykori elnökével, 2018. december 5.-én.
- ⁵ A 2018-as venezuelai elnökválasztáson pl. 30–46%-ra becsülik a részvételi arányt. Ha ennek átlagát, 38%-ot veszünk, és feltételezzük, hogy Maduro támogatói bázisa a résztvevő választók 20%-át tette ki, illetve hogy a támogatói magban magas volt a részvételi arány (felmérésünk szerint 90% felett), ez azt jelenti, hogy a 2018-as választásokon a Madurora leadott szavazatok legalább 70%-a a támogatói magtól érkezett. Vagyis Maduro akár még úgy is megnyerhette volna a választást, ha csak a támogatói mag áll mögötte. A 2017-es alkotmányozó nemzetgyűlésen a részvételi arány ennél alacsonyabb volt, így ekkor még inkább érvényesülhetett Maduro támogatói bázisának hatása.
- ⁶ Interjú a venezuelai Néphatalom Elnöki Bizottságának egykori elnökével, 2018. december 5.-én.
- ⁷ Ennek kérdéséhez gazdasági fellendülés idején ld. McCarthy 2012.
- ⁸ *Cultura Comunal del Venezolano*. Dataslatam, 2011. november, és a szerzők saját felmérése, 2018.
- ⁹ A 2009-es adatok forrása Machado (2019); a 2018-as adatok a szerzők eredeti felméréséből származnak, amit 2018 végén, 1078 tanácsi résztvevő bevonásával készítettek.
- ¹⁰ A PSUV és a tanácsok viszonyát ilyenformán megfogalmazó szakirodalomhoz ld. Handlin 2015, McCarthy 2016.
- ¹¹ A PSUV és a községi tanácsok közötti viszony koncepciójáról ld. Ciccariello-Maher 2013, 10. fejezet.
- ¹² A szakirodalomban ez a leggyakoribb értelmezése a politikai pártok és a részvételi intézmények közötti viszonyoknak. A legfontosabb példák: Wampler 2007, Baiocchi 2005, Avritzer 2009.
- ¹³ *Asamblea Nacional de la Republica Bolivariana de Venezuela, Ley de los consejos comunales* (Caracas, 2009). Ez a törvény, ami egy azonos nevű, 2006-ban elfogadott törvényt váltott fel, megnövelte a központi kormányzat szerepét a községi tanácsok működésében, és nyíltabban kötötte össze a tanácsokat a kormány „21. századi szocializmus” elnevezésű programjával.

Felhasznált irodalom

- Avritzer, Leonardo 2009: *Participatory Institutions in Democratic Brazil*. Washington and Baltimore: Woodrow Wilson Center Press with Johns Hopkins University Press.
- Baiocchi, Gianpaolo 2005: *Militants and Citizens: The Politics of Participatory Democracy in Porto Alegre*. Stanford: Stanford University Press.
- Billor, David 2019: World Bank Cuts its Latin America Growth Cal. *Bloomberg*, 2019. április 9. <https://www.bloomberg.com/news/articles/2019-04-04/world-bankcuts-latin-america-growth-outlook-on-fresh-headwinds> (Letöltés: 2019. május 9.)

- Calzadilla, Tamoa —Lopez, Jose Fernando 2018: Venezuelans Break Record for U.S. Asylum Petitions, But Few Are Approved. *Univision News*, 2018. október 31. <https://www.univision.com/univision-news/latin-america/venezuelans-breakrecord-for-us-asylum-petitions-but-few-are-approved> (Letöltés: 2019. május 9.)
- Ciccariello-Maher, George 2013: *We Created Chávez: A People's History of the Venezuelan Revolution*. Durham — London: Duke University Press.
- Davies-Contrapunto, Vanessa 2017: Encuesta revela que hay más chavezistas descontentos que chavezistas maduristas. *Aporrea.org*, 2017. július 13. <https://www.aporrea.org/ideologia/n311420.html> (Letöltés: 2019. május 9.)
- Encuesta Nacional de Condiciones de Vida (ENCOVI) 2019: Avances de Resultados 2018. *Universidad Católica Andrés Bello, Universidad Central de Venezuela and Universidad Simón Bolívar*. <http://elucabista.com/wp-content/uploads/2018/11/RESULTADOSPRELIMINARES-ENCOVI-2018-30-nov.pdf> (Letöltés: 2019. május 9.)
- Handlin, Samuel 2015: How to Keep the Playing Field Tilted: Mass Organization and the Durability of Competitive Authoritarianism. *Social Science Research Network Working Paper*, January 6, 2015. <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.2546196>
- Handlin, Samuel 2016: Mass organization and the durability of competitive authoritarian regimes: Evidence from Venezuela. *Comparative Political Studies* 49 (9), 1238–1269.
- Hawkins, Kirk 2010: *Venezuela's Chavismo and Populism in Comparative Perspective*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Leon, Ibis 2018: Seijas: 60% de los Encuestados Prefiere 'un Lider que no Provenza del Chavismo. *Efecto Cocuyo*, 2018. november 28. <https://efectococuyo.com/politica/seijas-60-de-los-encuestados-prefieren-un-lider-que-no-provenza-del-chavismo/> (Letöltés: 2019. május 9.)
- Machado, Jesus 2009: Participacion social y consejos comunales en Venezuela. *Revista Venezolana de Economía y Ciencias Sociales* 15(1), 173–185.
- McCarthy, Michael M. 2012: Possibilities and Limits of Politicized Participation: Communal Councils, Coproduction, and Poder Popular in Chávez's Venezuela. In: Kenneth E. Sharpe, M. Cameron, E. Hershberg (szerk.): *New Institutions for Participatory Democracy in Latin America: Voice and Consequence*. New York, Palgrave, 123–148.
- McCarthy, Michael 2016: *Populism in Power: Venezuela's Chavismo from Mobilization to Party-Building (1999-2010)*. (Doktori disszertáció.) Johns Hopkins University, Baltimore, MD.
- Marquina, Cira Pascual 2019: What's Been Learned Won't Be Easily Forgotten: A Conversation with Antonio Gonzalez Plessmann. *Venezuelanalysis.com*, 2019. január 17. <https://venezuelanalysis.com/analysis/14235> (Letöltés: 2019. május 9.)
- Morgan, Jana 2018: Deterioration and Polarization of Party Politics in Venezuela. In: Scott Mainwaring (szerk.): *Party Systems in Latin America: Institutionalization, Decay and Collapse*. Cambridge, Cambridge University Press, 291–325.
- Penfold, Michael 2007: Clientelism and Social Funds: Evidence from Chávez's Missions. *Latin American Politics and Society*, 49(4), 63–84. <https://doi.org/10.1111/j.1548-2456.2007.tb00392.x>

- Vaz, Ricardo 2018a: Production and Conflict in El Maizal Commune. *Venezuelanalysis.com*, 2018. szeptember 7. <https://venezuelanalysis.com/analysis/14038> (Letöltés: 2019. május 9.)
- Vaz, Ricardo 2018b: Interview with Angel Prado (Part I): 'The Commune Holds the Solution to the Crisis'. *Venezuelanalysis.com*, 2018. augusztus 16. <https://venezuelanalysis.com/analysis/14005> (Letöltés: 2019. május 9.)
- Wampler, Brian 2007: *Participatory Budgeting in Brazil: Contestation, Cooperation and Accountability*. University Park, PA, Penn State University Press.

(Fordította: Lyublyanovics Kyra)

Eredeti megjelenés: Grassroots participation in defense of dictatorship: Venezuela's Communal Councils and the future of participatory democracy in Latin America. *The Fletcher Forum of World Affairs*, 43. évf., 2. szám (2019. nyár), 95–116.